

Дар ин замина на танҳо марказҳои фарҳангӣ, балки қисми зиёди ҷамъияти тоҷикон дар сарзамини аҷдодии ҳеш бегона бе сару сомона ғардиданду иҷборан хувиятеро ба сарашон бор карданд, ки ҳатто дар тасаввур таҳаюли ин мардум намегунҷид, яъне узбак ном гирифтанд ва аз он ба баъд дар сарзамини падару бобои ҳеш шаҳрванди давлате шуданд, ки то ба ин рӯз дар ҳеч харитаи ториҳи дунёи қадим зикр нағардида буд. Номи узбак мисли "советский народ" барояшон бегона буд, чун ин унвон таҷассуми фарҳангу ториҳ, урфу одат ва хувияти миллии онҳо ва ё гузаштагони онҳоро дар худ инъикос намекард. Вале мутаассифона бо роҳи таҳдиду фишор ва зӯрварӣ узбак сабт ғардиданд...

Дагихудо Дагиев як пажушишгари ҷавони тоҷик, доктори илмҳои сиёсӣ, ки дар шаҳри Лондони Бритониёи Кабир ба сар мебарад, таҳқиқоти фарогиреро таҳти унвони Шаклгирии қудрат дар Осиёи Марказӣ. Миллатгарии сиёсӣ ва тағйирот дар Тоҷикистону Ўзбекистон ба забони англисӣ (Regime Transition in Central Asia: Stateness, Nationalism and Political Change in Tajikistan and Uzbekistan) ба нашр расонид. Ин таҳқиқот қарор аст, ба зудӣ тавассути Интернет ба ғуруш гузошта шавад. Бори аввал аст, ки дар ҷаҳони ғарб бо забони англисӣ на танҳо аз дидгоҳи як муҳаққик балки аз дидгоҳи як фарди тоҷик китобе дар мавзӯи-умдае, ки ба ториҳу фарҳанги пурпечуби замони шӯравии Тоҷикистон марбут ҳаст, ба нашр мерасад. Китоби мазкур масоил ва мавзӯеро аз қабилҳои хувияти этникии тоҷик, тақсими миллии ва ҳудудӣ ё ба ибораи дигар "табартаксим", тақдирҳои ҷамъияти тоҷикон ва қисмати мардуме, ки бо унвони сарт ё сартҳо дар баъзе аз маъноҳои ториҳӣ зикр ғардидаанду билоҳира баъд аз бунёди кишваре бо номи Ўзбекистон (1924) иҷборан дар шиносномаҳои худ

узбак дарчи ном гардиданд, бахсу мунозира мекунад.

Инчунин мавзӯи дигареро, перомуни хадия гардидани марказҳои тоҷиху фарҳангӣ, ё ки худ гахвораи таммаддони мардуми ориёинаҷод, Самарканду Бухоро ба пантуркистони узбак аз ҷониби ҳукумати большевикҳо ва сабабу зарурати чунин амру амал ва оқибати он дар ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии тоҷикон Тоҷикистон, махсусан баъд аз пошхӯрии шӯравӣ мавриди таҳлил ва омӯзиш қарор додааст. Ба ҳамин тариқ китоб ҳаводиси солҳои истиқлолиятро бахсу мунозира ва таҳлил намуда, тамоми пажӯҳишу тадқиқотҳои то ба ин дам аз ҷониби донишмандони дохилӣ хориҷӣ анҷомдодаро ба ҷолиш қашидааст. Яке аз мавзӯҳои фундаменталӣ ин таҳқиқот омӯзиши омилҳо ва паҳлуҳои ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон аст, ки гарчанде омилҳои ҷанги шаҳрвандӣ зиёд буданд, вале яке аз омилҳои бунёдӣ, ки баъд аз пошхӯрии шӯравӣ ягонагии Тоҷикистон ва мардуми онро ҳифз карда натавонисту ин кишварро ба ҷанги бародаркӯш рӯ ба рӯ сохт, тақсимоии миллӣ ва ҳудудии солҳои 1920 буд. Зеро халқ ва ё миллати тоҷик аз меҳварҳои тамаддунии худ, яъне он марказҳои илмӣ фарҳангӣ, ки мисли ситораи қутб дар ҳар давра замон, махсусан дар замони гузариш аз як сохтори давлатдорӣ ба сохтори дигар, ваҳдати миллату мардум ва марзу буми ҷуғрофии онро ҳифз мекарданду ягонагӣро нигоҳ медоштанд, беҳасиб гардида буданд.

Китоб аз ҷанд фасл иборат буда, ҳар як фасли он доир ба мавзӯҳои зикршуда баҳси муқамалу муфассалро дар бар мегирад. Дар фасли аввал сухбат перомуни марзу буми давлат ва давлатдорӣ (stateness), яъне ҷуғрофии ҳар як миллату халқ, ҷи гуна муайян гардидаасту дар қадом ҳақду ҳудуд метавонем дорои давлат будан, ва инчунин дар қадом маврид ба воҳидияти ҳақии ягонагии миллат ва сарҳадои давлат таҳдид вучуд дорад, баррасӣ мешавад. Мувофиқи таҳқиқ таҳлили донишмандони улуми сиёсӣ, маҳз ҳамин мавзӯи давлатдорӣ (stateness), яъне таваҷҷуҳи навоштан миёни ҳувиёти миллӣ бо марзу буми кишвар боиси он шуд, ки кишвари абарқудрате ба мисли шӯравӣ бо ин ҳама таваҷҷуҳи фуру бипошад. Ба ибораи дигар шаҳрвандони собиқ шӯравӣ бартариӣ бештар ба ҳувиёти миллии худ, яъне ҳудро мутталиқ ба ҷумҳуриҳои миллӣ медонистанд, на ба ҳувиёте, ки давлати шӯравӣ "советский народ"-ро иҷборан бар дӯши онҳо бор мекард. Чун ҳувиёти миллии ҳар як халқу миллат бо ҳама қаму қостагӣ инъикосгари воқеии ҳақии онҳост. Аз ин дидгоҳ ҳувиёте, ки хизби коммунистӣ ва давлати шӯравӣ иҷборан тарғиб мекарданд дар бисёр маврид, ба ақсарияти халқу миллатҳои гуногуни шӯравӣ, ҳамчун як фарҳанги бегона ба назар меахсид. Чун ҳувиёти мардум бар асоси урфу одат, расму русум, либос ва рангу бор, дастовардҳои фарҳангӣ ва илмӣ, ки дар тӯли тоҷиху ҳазорсола аз таҷрибаи рӯзгор ба ҳосил шудаанд, бунёд дорад, инчунин дар он фарҳанг табиату иқлим ва мавқеи ҷуғрофӣ бо марказҳои фарҳангӣ таҷассуми инъикос ёфтаанд. Вале мутаассифона дар ин бозии халқу миллатсозии давлати шӯравӣ, ки мисли қорхонаи ҷӯҷабарорӣ гоҳ-гоҳе зохир мешуд, яке аз халқҳои муқаддами сарзамини имрӯзаи Осиёи Марказиро, ки бештар бо номи тоҷик дар достонҳои тоҷиху сабту зикр гардидаанд, ба дилламае рӯ ба рӯ сохт, ки баъд аз пошхӯрии шӯравӣ, ҷанги шаҳрвандро таҷриба қарда то ба ҳанӯз роҳи муқамали худро пайдо накардааст. Чуноне ки зикр рафт, он марказҳои, ки барои мардуми тоҷик қилавгари ҳувиёти миллӣ, инъикоси тоҷиху фарҳангӣ ва муҳда аз гузаштаи онҳо доштанд, то ки баъд аз эълонии истиқлол роҳу равиши худро дар ҷаҳони муосир пайдо бикунанд, берун аз марзу буми Тоҷикистон монданд. Дар ин замина на танҳо марказҳои фарҳангӣ, балки қисми зиёди ҷамъияти тоҷикон дар сарзамини аҷдодии ҳеш бегона бе сару сомона гардиданду иҷборан ҳувиётро ба сарашон бор қарданд, ки ҳатто дар тасаввур таҳаюли ин мардум

намегунчид, яъне узбак ном гирифтанд ва аз он ба баъд дар сарзамини падару бобои хеш шахрванди давлате шуданд, ки то ба ин рӯз дар ҳеҷ харитаи торихи дунёи қадим зикр нагардида буд. Номҳои узбак мисли "советский народ" барояшон бегона буд, чун ин унвон таҷассуми фарҳангу торих, урфу одат ва хувияти миллии онҳо ва ё гузаштагонии онҳоро дар худ инъикос намекард. Вале мутаассифона бо роҳи таҳдиду фишор ва зӯрварӣ узбак сабт гардиданд. Инчунин як қисми зиёди мардуми ирониноҷод, ки маъҳазҳои зиёди торихӣ ва махсусан русҳо аз онҳо сарт зикри ном намудаанд, ҳам дар зерҳои фишори пантуркистону пӯштибонии ҳукумати болшевикон, иҷборан туркноҷод шумурда, ҳамчун узбак дар шиносномаҳои худ дарҷи ном гардидаанд.

Минбаъд ҷӣ донишмандони дохилӣ ва ҷӣ берунӣ махсусан аврупоӣҳо сабабу омилҳои ҷанги шаҳрвандиро дар Тоҷикистони баъд аз шӯравӣ натиҷаи муборизаи идеологӣ, кланӣ ё маҳалгарой, миллатчиғӣ, иқтисодӣ, исломӣ ва бархе омилҳои хориҷӣ ном бурдаанд. Вале китоби мазкур мавзӯи бунёди баҳси худ, ё ба ибораи дигар омилҳои асосии ба ҷанги шаҳрвандии Тоҷикистони баъд аз шӯравиро, маҳз дар тақсими "табартаксим" ва беадолатии давлати шӯравӣ, хизби коммунистӣ, ва пантуркистӣ мебинанд. Табартаксими, ки мардуми тоҷикро аз марказҳои воқеии хеш, ки барои онҳо мисли меҳвар буданду ягонагӣ ва ваҳдати ин мардум, ин миллат ва ин сарзаминро таъмин сохта ёдоварӣ аз гузаштаи онҳо, падару бобоёни онҳо, фарҳанги онҳо, торихи онҳо, шохону шохигарии онҳо буданд, бенасиб кард. Чун он меҳвароне, ки мисли ситораи кутб дар шаби бемаҳтоби ин миллатро раҳнамоӣ бояд мекарданд ва дар даври гузариш аз як соҳтор ё низоми давлатдорӣ ба низоми ҷадид иттиҳоду ягонагии ин миллатро таъмин месохтанд, аз марзу буми тоҷикону Тоҷикистон берун монданд.

Дар ин миён соҳмон ба мисли Растохез арзи вучуд карда, як гурӯҳ мардуми рӯшанфикреро дар гирди худ ҷамъ овард ва махсусан роҳбарии он Тоҳири Абдучаббор ва инчунин рӯзномаи ин соҳмон Растохез ба саҳнаи сийёсӣ ворид шуд. Тоҳири Абдучаббор, ҳамчун шахсияти воқеан миллии зерҳои ҷатри Растохез як зумра маъсалаҳои муҳими миллии аз қабилҳои зарурати ба забони тоҷикӣ (форсӣ) мақоми давлати баҳшидан, бедорӣ ва эҳёи миллии ва бисёр паҳлуҳои дигари маъсалаҳои марбут ба хувияту худшиносии миллии мардуми тоҷикро мавриди баҳс қарор дода буд. Аз ҷумла, мавзӯи тақсими миллии Самарқанду Бухоро ва ҷамъияти тоҷикони Ўзбекистон ва ҳатто тарҳи ҷадиди Осиёи Марказии баъд аз шӯравиро пешниҳод карда буд. Яъне тақсими марзҳоро байни ҳамсоякишварҳо ва махсусан байни Тоҷикистону Ўзбекистон баррасӣ карда буд. Бархе дигар дар фикру зикри дубора баргардонидани ин сарзамини ин ҷамоати парокандаи тоҷикон дар ҳайъати давлати тозабунёди Тоҷикистон буданд. Аз ҳама ҷолибаш ин буд, ки дар Самарқанду Бухоро ҳам дар ин миён ҳаракати тоҷикон соҳмон ёфта буд, ки мавзӯи дубора бо Тоҷикистон пайвастанро ҳадафи хеш қарор дода буданд. Аммо мутаассифона дар Тоҷикистон роҳбарияте, ки ҳанӯз дар сари қудрат буд имону эътиқод ба хизби коммунистӣ доштанду бо умеди дубора барқароршавии шӯравӣ рӯз мебуданд ва ин фурсати торихро нодида гирифтанд. Онҳо фарзандони давру замони хеш набуданд, маҷмӯи торихӣ замону мақоми хешро дарк накарданд ва баръакс бепарвоӣ зоҳир намудаанд. Воқеан онҳо аз дунболи ҳифзи мақому мансаби худ буданд ва умед бар он доштаанд, ки дубора ба қисми мурдаи коммунистӣ ҷон бибахшанд. Дар ин маврид ҷанде аз донишмандони гарбӣ ва махсусан аввалин сафири Бритониёи Кабир дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ва сафири фавқулодаи Бритониёи Кабир дар Афғонистон, дипломату торихшинос, забоншинос ва инчунин муаллифи китоби Тавлиди Тоҷикистон; хувияти миллии ва решаҳои он (The Birth of Tajikistan: National Identity and the

Origins of the Republic) Пол Бурн (Paul Bergne) чунин меандешид. Точикон Самарканду Бухоро дар соли 1929 аз даст надоданд, балки дар соли 1991 аз даст доданд, чун давлати шӯравӣ аз байн рафт ва он ду рукне, ки ҳам дар дохили собиқ шӯравӣ ва ҳам дар арсаи байнанмиллалӣ марзу буми ин кишвархоро, яъне Тоҷикистону Ўзбекистонро шинохта буд, дигар вучуд надоштанд. Як ҳолигие дар ҳавои байнанмиллалӣ пайдо шуд, ки тоҷикон ё ки давлати Тоҷикистон мисли арманиҳои Карабоги Кӯҳӣ, Осетияи Чанубӣ, Абхазистон, Транс Дниестр аз ин фурсат ё ки шонси торихӣ, ки барояшон ато шуда буд, бояд истифода мекарданд. То мисли ин кишварҳо ҳукумати он замони Тоҷикистон ва роҳбарияти он ҳам бояд даъвои марзу бум бо Ўзбекистон мекарду сарҳадоти Ўзбекистони баъд аз шӯравиро ба расмият намушинохт ва даъвои сарзамини торихии хеш ва сарчамъии тоҷиконро мекарданд!

Дар ин маврид муаллиф бар он аст, ки агар ҳукумат ва роҳбарияти замони шӯравии Тоҷикистон воқеан дар фикри ин миллату тақдири он мебуданду аз замони шӯравӣ мисли арманиҳо омодагӣ мегирифтанд ва аз чунин фурсати торихӣ истифода мебуданд. Вале мутаассифона роҳбарони ҳам замони шӯравӣ ва ҳам баъд аз шӯравии Тоҷикистон ин даъвои надоштанду харгиз ҳам фикр намекарданд, чунки онҳо дарку фаҳми амики фарҳангию торихӣ перомуни халқу миллати худ надоштанд ва натиҷонализми тоҷик як чизи бегона дар тафаккури онҳо вонамуд мешуд ва харгиз дар қисми Самарканду Бухоро ва умуман ҷамъияти тоҷикон набуданд. Варна ин як фурсате воқеа буд, ки роҳбарияти замони истиқлол бояд ҳамаи нируи рӯшанфикри кишварро дар гирду атрофи худ муттаҳид месохтанду дар якҷоягӣ даъвои Самарканду Бухоро ва ҷамъияти тоҷикони Ўзбекистонро мекарданд, зеро муаллиф мутмаин аст, ки ба ин восита ҳатто метавонистанд, аз ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон ҷилавгирӣ кунанд. Вале чун роҳбарони Тоҷикистон онқадар ҳисси миллӣ ва ё дарки худшиносӣ надоштанд, харгиз сари мавзӯи Самарканду Бухоро ва ё қисмати талхи тоҷикони Ўзбекистон наандешиданд. Ҳамзамон ҳаракати тоҷикони Ўзбекистон дар Самарканду Бухоро авҷ гирифта буду умедвор буданд, ки ҳукумати Тоҷикистон дар ин раванд аз онҳо дастгирӣ хоҳад кард. Аммо мутаассифона аз беаҳамиятӣ ва бетарафӣ ҳукумати Тоҷикистон, ҳукумати Ўзбекистон бо роҳбарии Ислоҳ Каримов аз фурсат хеле зиракона истифода карданду "бо як тир ду нишон" гуфта қувваҳои озодихоҳу рӯшанфикр ва миллатгарои тоҷикро баъд аз сесияи 16- ум, ҳам дар дохили Тоҷикистон зеро шиори сарқуби гурӯҳҳои ислоҳгаро дар Тоҷикистон ва ҳам дар дохили Ўзбекистон ҳаракати миллатгарой ё натиҷонализми тоҷикони Самарканду Бухоро ба ислоҳгарой мутаҳам сохта, ҷунун сарқуб карданд, ки то ба ҳанӯз аз ин ҳаракати озодихоҳии тоҷикони тоҷикиён ному нишоне на дар Тоҷикистон ва на дар Ўзбекистон бокӣ намондааст. Чун ҳукуматдорони узбак аз ибтидо, яъне соли 1920 то ба ин рӯз аз торихи худ ва тавлиди Ўзбекистон хуб оғаҳӣ доштанд, баръақс роҳбарони замони шӯравии Тоҷикистон. Аз ин дидгоҳ сиёсати Ислоҳ Каримов, то ҷое ба ҳаракати пантуркистон шабоҳат дошта, идомаи сиёсати онҳост, ки Тоҷикистонро ҳамчун як қисми ҷундонашавандаи Ўзбекистон ё Туркистони бузург мебуданду мехоҳанд, ки ҳамеша мутеъи Тошканд бошад ва то ҷое дар ин раванд пеш рафтаанд.

Дар ин маврид, китоби мазкур даҳолати Ўзбекистон ва Русияро дар ҷанги шаҳрвандии Тоҷикистон арзёбӣ намуда, сабабҳо ва зарурати даҳолати ин ду кишвар ва ҳадафҳои онҳо аз ин даҳолатро баррасӣ намуда, хидмати онҳоро дар ба сари қудрат овардани ҳукумати кунунии Тоҷикистон нишон додааст. Русия ҷӣ умед дошту Ўзбекистон ҷӣ ва қадоми онҳо дар ин бозии сиёсӣ бо тақдири ҳазорон ҳазор мардуми бечораву бенавои

точик, ки чони худро дар ин бозии сиёсӣ қурбон сохтанд, мавриди тахлилу омӯзиш қарор додааст.

Инчунин китоби мазкур перомуни сардшавии муносибати Тоҷикистону Ӯзбекистон бахсу мунозира қарда, сиёсати минбаъдаи ин ду кишвару роҳбарони онро мавриди тахлил қарор медиҳад. Яке аз мавзӯҳои ҷолибе, ки дар ин маврид бахс гардидааст, сиёсати натионализми ин ду кишвар аст. Ӯзбекистон, ки дар натиҷаи тақсмоти миллӣ худудӣ бурд қарда, сарзамини ганиву марказҳои тарихиву фарҳангии Осиёи Марказиро ба мисли Тошқанду Хоразм, Самарқанду Бухоро, Хиваву Кӯканд, Шахрисабзу Андичон соҳиб гардидааст, сиёсати ҳукумати ин кишвар дидаву доништа ба хотири хифзи ин марзу бум равона аст. Гарҷанде ки қулли кишварҳои Осиёи Марказӣ ба тарзи сунъӣ дар солҳои 20-ум ва 30-уми қарни гузашта бунёд ёфтаанд. Ӯзбекистон аз ҳама таҳдиди зиёд ба давлатдорӣ (stateness)-и худ дорад чун дар ин кишвар зиёд халқҳо ва ғурӯҳҳои этникӣ ҳастанду рӯзгор доранд, ки ба ин миллат ё халқияти узбек ҳеч рабте надорад, вале мутаассифона аз замони шӯравӣ то ба имрӯз ба роҳи зӯрварӣ узбек сабти ном шудаанд. Вале роҳбарияти Ӯзбекистон аз ин ҷиз ҳамеша воқифу огоҳ буд ва ҳамеша ҳавфро дарк мекард. Сиёсати замони истиқлолияти Ӯзбекистон ҳам ба ҳамин самт равона буда ба ҳар роҳе, ки бошад, хифзи марзу бум ва яқинро ба ё ягонагии ин сарзамин аст, ки ин сиёсатро метавон сиёсати марзу бумӣ ном бурд, яъне хифзи сарҳадоту ҷуғрофии имрӯзаи Ӯзбекистон. Ва ба ҳамин хотир ҳувиати давлати Ӯзбекистон ва сиёсати натионализми узбек марзу бумӣ буда (territorial nationalism) дар он муқаддасоти марзу буми Ӯзбекистон акс ёфтааст. Вале баръақси Ӯзбекистон, Тоҷикистон ки як кишвари кӯчак ва аз манотиқи кӯҳистон иборат асту қариб, ки аз қулли мароқизи фарҳангии худ бенасіб мондааст, ҳувиати тоҷикиро дар паҳнои тарихӣ (historical context) дорад инъикос мекунад. Чун ки Тоҷикистони кӯчак ё бо марзу буме, ки имрӯз арзи вучуд дорад имкони таълиди ҳувиате, ки барои тоҷикон муҳимму боҳамият бошадро надорад, зеро дар он инъикоси тариху фарҳанг ва паҳное, ки тоҷикон ҳаёту рӯзгор доштаанд дар тарихи ҳазорсолаи охир бозтобиш наёфтааст. Чун эҳеи миллату давлати тоҷикон дар замони навин маншаъ аз Сомониён дорад, вале мутаассифона Тоҷикистони имрӯза аз он марзу бум танҳо 20 дар сади он сарҳадотро дар бар гирифтаасту ҳалос. Барои идеолоғҳои Тоҷикистони пас аз шӯравӣ эҳеи ҳувиати миллӣ ё давлатдорӣ ҳеле ҳам сангин ҳаст, зеро ки ин қисмати зиёди сарзамини имрӯзаи Афғонистону Ӯзбекистон, як қисмати аз Қирғизистону Қазоқистон, Туркменистону Чин ва Ҳуросони Ирони имрӯзаро дар бар мегирад. Чун ҳувиати миллии тоҷикӣ дар мӯҳтавои тарихӣ эҳе ёфтааст. Ба ҳамин хотир метавон гуфт, ки бунёди ҳастӣ, ҳувиат ва ё натионализми тоҷик тарихӣ (historical nationalism) буда, на марзу бумӣ (territorial nationalism) мисли ҳамсоякишвари Ӯзбекистон. Дар ҳоли ҳозир Тоҷикистони имрӯза наметавонад ҳамаи он ҷуғрофие, ки мардум ё этноси тоҷикон рӯзгор доштаанд дар бар бигирад, вале бо бунёди тарихӣ доштани натионализми тоҷик имкон дорад, ки марзу буми давлати Сомониёнро дар худ инъикос ё таҷассум кунад. Вале ин ҳувиат, ки решаи тарихӣ дорад, Тоҷикистони кӯчакро аз таҳдиди ҳамсоякишварҳо эмин нахоҳад гузошт, аммо навобаста аз ин, даъвои тоҷикон собитгари он аст, ки онҳо аз даъвои худ ба зудӣ ё осонӣ даст нахоҳанд кашид. Аммо даъвои Тоҷикистон бештар алайҳи Ӯзбекистон аст, чун тоҷикон дар сарзамини имрӯзаи Афғонистону Ирон ҳам рӯзгор доранд, вале онҳо аз дидгоҳи забониву фарҳанги таҳкир нашудаанд. Лекин дар Ӯзбекистон бошад, аз огози бунёди ин кишвар таҳкиру таҳдид ва фишор бар сари тоҷикон то ба имрӯз идома дорад. Чун сиёсати узбаку ҳукумати ин кишвар аз замони пантуркистон то ба имрӯз ба он равона шуда буд, ки ҳарҷи бештар

мардуми ин сарзаминро аз хастии худ бегона созанду хувияти узбак-туркиро бар дӯшашон ба бор оваранд. Ба ибораи дигар онхоро "манкурт" сохтаанду аз асли хуб бегона хонданд, ки дубора ба асли воқеияшон баргардондану ошно сохтан, химати хар яки мост. Ин аст, ки ҳукумати Узбекистон аз ибтидо то ба интиҳо аз тоҷикон таҳдид хоҳад дошт, чун тоҷикон аз ҳама бештар мутамарказтаранд ва дар сарҳадоти Тоҷикистон ҷойгузиранд ва инчунин ҳамсоҷишваре мисли Афғонистон доранд, ки дар манотиқи сарҳадоти он ҳам тоҷикон сукунат доранд.

Ин аст, ки национализми тоҷик алайҳи, ё ки посухе ба национализми узбак буда, ҷуноне ки оварда шудааст, барои Узбекистон ва ё ҳукумати он хифзи марзу бум ва якпорчагии кишвар аз ҳама муқаддас аст ва сиёсати миллии кишвари онҳо дар даврони истиқлолият бар ҳамин асос бунёд ёфтааст. Вале гарчанде, ки барои Тоҷикистон якпорчагӣ ва ягонагии давлату миллат муқаддас аст, аммо сарҳадоти имрӯзаи ин кишвар барои эҳёи хувияти миллии ва ё идеяи миллии он тавофуқ намекунад. Маҳз аз ҳамин хотир эҳёи хувияти тоҷикӣ инъикоси тоҷикдорӣ, зеро дар тоҷикӣ яъне қабл аз замони шӯравӣ ва тақсими миллии худудӣ қуллӣ он марзу бумро дар худ таҷассум хоҳад дошт, ки тоҷикон сарзамини аҷдодии худ мепиндоранд.

Исломи эҳёи ислом баъд аз пошхӯрии собиқ шӯравӣ мавзӯи дигарест, ки перомунӣ он дар ин китоб бахсу мунозира сурат гирифтааст. Исломи яқ омилест, ки ҳамеша роҳбарон ва ҳукуматҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ ва махсусан Тоҷикистону Узбакистори дар тарсу харос нигоҳ медорад. Гарчанде ки қуллӣ кишварҳои Осиёи Марказӣ мусалмонанд, вале асарӣ осорҳои илмӣ тоҷикӣ ва марказҳои мероси фарҳангии, ки ба замони зуҳури ислом марбутанд дар ин сарзамин, ҳамеша ба ҳайси як рӯки бунёди барои тамири ҳастиву хувияти миллии ин мардум нақши барҷастае бозидаанд. Чун қисмати зиёди роҳбарони кишварҳои Осиёи Марказӣ собиқаи коммунистӣ доштанду воқифӣ ҳол буданд, ки аз ҷониби рӯхонияти динӣ этиמודӣ васеъ пайдо нахоҳанд кард. Вале ба хар ҳол дар замони истиқлол ин роҳбарон ҳеле қӯшидаанд, ки то ҳаде ҳам бошад бо ислом созиш бикунанду аз ислом ҳамчун таҷағҳ барои худ ва ё мавқеи ҳокимияти давлатдорӣ иштифода бубаранд. Дар ин замина ҳукумат ва роҳбарияти Тоҷикистону Узбекистон равишҳои муҳталифоро ба қор гирифтаанд ва то ҷое муваффақ ҳам гардидаанд. Вале ин муваффақатҳо мувақати хоҳанд буд, чун мавқеъ ва сиёсатӣ харду кишвар дар нисбати ислом қӯтоҳназарона буда ояндабинона барраси нагардидааст, ки ин ҳамеша боиси ташвиш хоҳад буд. Исломи ва махсусан исломи сиёсӣ дар ҷаҳони муосир ҳеле нируманд буда гарчанде дар ҳоли ҳозир ба назар ором бинамояд ҳам ҳамеша тавони ларзондани ингуна кишвару режими дорад.

Дигар мавзӯе, ки дар китоби мазкур дахл гардидааст, ин масъалаи эҳёи бунёди давлатдорӣ пас аз шӯравӣ дар ин ду кишвар аст. Фарҳанги сиёсӣ, ки имрӯз дар ин ду кишвар партавфишон аст собитгари марҳилаи беинтиҳои гузариши ин кишварҳост, боиси офариниши як шакли давлатдориест, ки онро муаллифи китоби мазкур "национализми падаршохӣ" (patrimonial nationalism) номидааст. Национализми падаршохӣ яқчанд ҳадаф дорад: (а) яқе қур қардани ҳолигии идеоложӣ, ки баъд аз пошхӯрии шӯравӣ дар ин кишварҳо ба вучуд омада буд, (б) дигаре қӯё ба хотири тақвият баҳшидан ба хувияти миллии, (ҷ) хифзи марзу бум ва ягонагии кишвар, (д) пешгирӣ қардан аз эҳёи исломгарӣ дар кишвар, (е) зуҳури роҳбари кишвар ҳамчун падари миллат ба ҳайси эҳғари миллату давлат дар ҷаҳми аҳли ҷома мебошанд. Ва ба ҳамин тариқ онҳо ҳамчун роҳбарони бе алтернатив (берақиб) ҳувайдӯ гардида то замоне онҳо ҳастанд дигар қасе ҳаду худуд ва ҳасорат нашофта бошад, то ки дар интиҳоботи "демократӣ" рақибӣ воқеи онҳо гардад.

Муаллиф: "Миллат"
16.12.2013 12:30

Зеро хастии онҳо дар сари қудрат ҳаёти осоишта ва айшу нӯши элитаро таъмингар аст, ва дар сурате ки роҳбар ҳатто аз қудрат рафтани ҳам бихоҳад, элита монеъи он хоҳад шуд. Чун аз қудрат рафтани ӯ адами элита хоҳад буд на танҳо дороиву молу мулки онҳо балки таҳдид ба ҷони онҳо ҳам хоҳад буд. Хулосаи муаллифи китоб ин аст, ки ҳамингуна шакли национализм маҳз боис шудааст то дар 22 соли охир ин кишварҳо шаклгирии номуаяниро аз сар бигузaronанд.

"Миллат"

Дагихудо Дагиев як пажӯҳишгари ҷавони тоҷик, доктори илмҳои сиёсӣ, ки дар шаҳри Лондони Бритониёи Кабир ба сар мебарад, таҳқиқоти фарогиреро таҳти унвони Шаклгирии қудрат дар Осиёи Марказӣ. Миллатгарои сиёсӣ ва тағйирот дар Тоҷикистону Ўзбекистон ба забони англисӣ (Regime Transition in Central Asia: Stateness, Nationalism and Political Change in Tajikistan and Uzbekistan) ба нашр расонид. Ин таҳқиқот қарор аст, ба зудӣ тавассути Интернет ба фуруш гузошта шавад.

Бори аввал аст, ки дар ҷаҳони ғарб бо забони англисӣ на танҳо аз дидгоҳи як муҳаққиқ балки аз дидгоҳи як фарди тоҷик китобе дар мавзӯи-умдае, ки ба тарихи фарҳанги пурпечуби замони шӯравии Тоҷикистон марбут аст, ба нашр мерасад. Китоби мақсуд масоил ва мавзӯотеро аз қабилҳои хувиёти этникии тоҷик, тақсими миллӣ ва ҳудудӣ ё ба ибораи дигар "табартаксим", тақдирҳои ҷамъияти тоҷикон ва қисмати мардуме, ки бо унвони сарт ё сартҳо дар баъзе аз маънобеи тарихӣ зикр гардидаанду билоҳира баъд аз бунёди кишваре бо номи Ўзбекистон (1924) иҷборан дар шиносномаҳои худ узбак дарҷи ном гардиданд, бахсу мунозира мекунад.

Инчунин мавзӯи дигареро, перомунҳои ҳадиҳои гардидани марказҳои тарихиву фарҳангӣ, ё ки худ гаҳвораи таммаддунӣ мардуми ориёинаҷод, Самарқанду Бухоро ба пантуркистони узбак аз ҷониби ҳукумати болшевикҳо ва сабабу зарурати чунин амру амал ва оқибати он дар ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии тоҷикон Тоҷикистон, маҳсусан баъд аз пошхӯрии шӯравӣ мавриди таҳлил ва омӯзиш қарор додааст. Ба ҳамин тариқ китоб ҳаводиси солҳои истиклолиятро бахсу мунозира ва таҳлил намуда, тамоми пажӯҳишу тадқиқотҳои то ба ин дам аз ҷониби донишмандони дохиливу хориҷӣ анҷомдодаро ба ҷолиш қашидааст. Яке аз мавзӯҳои фундаменталӣ ин таҳқиқот омӯзиши омилҳои паҳлуҳои ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон аст, ки гарчанде омилҳои ҷанги шаҳрвандӣ зиёд буданд, вале яке аз омилҳои бунёдӣ, ки баъд аз пошхӯрии шӯравӣ ягонагии Тоҷикистон ва мардуми онро ҳифз карда натавонисту ин кишварро ба ҷанги бародарқӯш рӯ ба рӯ сохт, тақсими миллӣ ва ҳудудии солҳои 1920 буд. Зеро халқ ва ё миллати тоҷик аз меҳварҳои тамаддунии худ, яъне он марказҳои илмию фарҳангии, ки мисли ситораи қутб дар ҳар давраи замон, маҳсусан дар замони гузариш аз як сохтори давлатдорӣ ба сохтори дигар, ваҳдати миллату мардум ва марзу буми ҷуғрофии онро ҳифз мекарданду ягонагӣро нигоҳ медоштанд, бенасиб гардида буданд.

Китоб аз ҷанги фақс иборат буда, ҳар як фақс он доир ба мавзӯҳои зикршуда бахси муқамалу муфассалро дар бар мегирад. Дар фақсҳои аввал сухбат перомунҳои марзу буми давлат ва давлатдорӣ (stateness), яъне ҷуғрофии ҳар як миллату халқ, ҷи гуна муайян гардидаасту дар қадом ҳақду ҳудуд метавонем дорои давлат будан, ва инчунин дар қадом маврид ба воҳидияти хастии ягонагии миллат ва сарҳадоти давлат таҳдид вучуд дорад, баррасӣ мешавад. Мувофиқи таҳқиқи таҳлили донишмандони улуми сиёсӣ, маҳз ҳамин мавзӯи давлатдорӣ (stateness), яъне тавофуқ надостан миёни хувиёти миллӣ бо марзу буми кишвар боиси он шуд, ки кишварӣ абарқудрате ба мисли шӯравӣ бо ин ҳама тавоноияш фуру бипошад. Ба ибораи дигар шаҳрвандони собиқ шӯравӣ бартариӣ бештар

ба хувияти миллии худ, яъне худро мутталиқ ба ҷумҳуриҳои миллии меконистанд, на ба хувияте, ки давлати шӯравӣ "советский народ"-ро иҷборан бар дӯши онҳо бор мекард. Чун хувияти миллии ҳар як халқу миллат бо ҳама каму қостагиаш инъикосгари воқеии ҳастии онҳост. Аз ин дидгоҳ хувияте, ки хизби коммунистӣ ва давлати шӯравӣ иҷборан тарғиб мекарданд дар бисёр маврид, ба ақсарияти халқу миллатҳои гуногуни шӯравӣ, ҳамчун як фарҳанги бегона ба назар мерасид. Чун хувияти мардум бар асоси урфу одат, расму русум, либос ва рангу бор, дастовардҳои фарҳангӣ ва илмӣ, ки дар тӯли ториқи ҳазорсола аз таҷрибаи рӯзгор ба ҳосил шудаанд, бунёд дорад, инчунин дар он фарҳанг табиату иқлим ва мавқеи ҷуғрофӣ бо марказҳои фарҳангӣ таҷассуми инъикос ёфтаанд. Вале мутаассифона дар ин бозии халқу миллатсозии давлати шӯравӣ, ки мисли қорхонаи ҷӯҷабарорӣ гоҳ-гоҳе зоҳир мешуд, яке аз халқҳои муқаддами сарзамини имрӯзаи Осиёи Марказиро, ки бештар бо номи тоҷик дар достонҳои ториқӣ сабту зикр гардидаанд, ба диллемае рӯ ба рӯ сохт, ки баъд аз пошхӯрии шӯравӣ, ҷанги шаҳрвандро таҷриба карда то ба ханӯз роҳи мустиқами худро пайдо накардааст. Чуноне ки зикр рафт, он марказҳое, ки барои мардуми тоҷик ҷилавгари хувияти миллии, инъикоси ториқиву фарҳангӣ ва мужда аз гузаштаи онҳо доштанд, то ки баъд аз эълонии истиқлол роҳу равиши худро дар ҷаҳони муосир пайдо бикунанд, берун аз марзу буми Тоҷикистон монданд. Дар ин замина на танҳо марказҳои фарҳангӣ, балки қисми зиёди ҷамъияти тоҷикон дар сарзамини аҷдодии ҳеш бегона бе сару сомона гардиданду иҷборан хувиятеро ба сарашон бор карданд, ки ҳатто дар тасаввур таҳайюли ин мардум намегунҷид, яъне узбак ном гирифтанд ва аз он ба баъд дар сарзамини падару бобои ҳеш шаҳрванди давлате шуданд, ки то ба ин рӯз дар ҳеч ҳаритаи ториқи дунёи қадим зикр нагардида буд. Номи узбак мисли "советский народ" барояшон бегона буд, чун ин унвон таҷассуми фарҳангу ториқ, урфу одат ва хувияти миллии онҳо ва ё гузаштагонии онҳоро дар худ инъикос намекард. Вале мутаассифона бо роҳи таҳдиду фишор ва зӯрварӣ узбак сабт гардиданд. Инчунин як қисми зиёди мардуми ирониҷаҳод, ки маъҳазҳои зиёди ториқӣ ва махсусан русҳо аз онҳо сарт зикри ном намураанд, ҳам дар зерии фишори пантуркистону пӯштибонии ҳукумати болшевикон, иҷборан туркнаҷод шумурда, ҳамчун узбак дар шиносномаҳои худ дарҷи ном гардидаанд. Минбаъд ҷӣ донишмандони дохилӣ ва ҷӣ берунӣ махсусан аврупоӣҳо сабабу омилҳои ҷанги шаҳрвандиро дар Тоҷикистони баъд аз шӯравӣ натиҷаи муборизаи идеологӣ, қланӣ ё маҳалгарой, миллатчиғӣ, иқтисодӣ, исломӣ ва бархе омилҳои хориҷӣ ном бурдаанд. Вале қитоби мазкур мавзӯи бунёдии баҳси худ, ё ба ибораи дигар омилҳои асосии ба ҷанги шаҳрвандии Тоҷикистони баъд аз шӯравиро, маҳз дар тақсими "табартақсим" ва беадолатии давлати шӯравӣ, хизби коммунистӣ, ва пантуркистҳо мебинад. Табартақсими, ки мардуми тоҷикро аз марказҳои воқеии ҳеш, ки барои онҳо мисли меҳвар буданду ягонагӣ ва ваҳдати ин мардум, ин миллат ва ин сарзаминро таъмин сохта ёдоварӣ аз гузаштаи онҳо, падару бобоӣни онҳо, фарҳанги онҳо, ториқи онҳо, шохону шохигарии онҳо буданд, бенасиб кард. Чун он меҳвароне, ки мисли ситораи қутб дар шаби бемаҳтоби ин миллатро раҳнамоӣ бояд мекарданд ва дар даври гузариш аз як соҳтор ё низоми давлатдорӣ ба низоми қадид иттиҳоду ягонагии ин миллатро таъмин месохтанд, аз марзу буми тоҷикону Тоҷикистон берун монданд. Дар ин миён созмоне ба мисли Растохез арзи вучуд карда, як гурӯҳ мардуми рӯшанфикреро дар гирди худ ҷамъ овард ва махсусан роҳбари он Тоҳири Абдучаббор ва инчунин рӯзномаи ин созмон Растохез ба сахнаи сиёсӣ ворид шуд. Тоҳири Абдучаббор, ҳамчун шахсияти воқеан миллии зерии қатри Растохез як зумра маъъалаҳои муҳими миллии

аз кабили зарурати ба забони тоҷикӣ (форсӣ) мақоми давлати бахшидан, бедорӣ ва эҳёи миллӣ ва бисёр паҳлуҳои дигари масъалаҳои марбут ба хувияту худшиносии миллии мардуми тоҷикро мавриди баҳс қарор дода буд. Аз ҷумла, мавзӯи тақсимои миллӣ, Самарканду Бухоро ва ҷамъияти тоҷикони Ўзбекистон ва ҳатто тарҳи ҷадиди Осиёи Марказии баъд аз шӯравиро пешниҳод карда буд. Яъне тақсимои марзхоро байни ҳамсоҷишварҳо ва махсусан байни Тоҷикистону Ўзбекистон баррасӣ карда буд. Бархе дигар дар фикру зикри дубора баргардонидани ин сарзамину ин ҷамоати парокандаи тоҷикон дар хайъати давлати тозабунёди Тоҷикистон буданд. Аз ҳама ҷолибаш ин буд, ки дар Самарканду Бухоро ҳам дар ин миён ҳаракати тоҷикон соҳмон ёфта буд, ки мавзӯи дубора бо Тоҷикистон пайвастанро ҳадафи ҳеш қарор дода буданд. Аммо мутаассифона дар Тоҷикистон роҳбарияте, ки ханӯз дар сари қудрат буд имону эътиқод ба хизби коммунистӣ доштанду бо умеди дубора барқароршавии шӯравӣ рӯз мебуданд ва ин фурсати тоҷихоро ноҳида гирифтанд. Онҳо фарзандони давраи замони ҳеш набуданд, мавҷеъияти тоҷихии замону макони ҳешро дарк накарданд ва баръакс беҷаҳдан зохир намудаанд. Воқеан онҳо аз дунболи ҳифзи мақому мансаби худ буданд ва умед бар он доштаанд, ки дубора ба ҳисми мурдаи коммунистӣ ҷон бибанданд. Дар ин маврид ҷанде аз донишмандони ғарбӣ ва махсусан аввалин сафири Бритониёи Кабир дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ва сафири факултодаи Бритониёи Кабир дар Афғонистон, дипломату тоҷихнигор, забоншинос ва инчунин муаллифи китоби Тавлиди Тоҷикистон; хувияти миллӣ ва решаҳои он (The Birth of Tajikistan: National Identity and the Origins of the Republic) Пол Бурн (Paul Bergne) ҷунин меандешид. Тоҷикон Самарканду Бухоро дар соли 1929 аз даст надоданд, балки дар соли 1991 аз даст доданд, ҷун давлати шӯравӣ аз байн рафт ва он ду рӯкне, ки ҳам дар доҳили собиқ шӯравӣ ва ҳам дар арсаи байнанмиллалӣ марзу буми ин кишвархоро, яъне Тоҷикистону Ўзбекистонро шинохта буд, дигар вучуд надоштанд. Як ҳолиғие дар ҳавои байнанмиллалӣ пайдо шуд, ки тоҷикон ё ки давлати Тоҷикистон мисли арманиҳои Қарабоғи Кӯҳӣ, Осетияи Чанубӣ, Абхазистон, Транс Дниестр аз ин фурсат ё ки шонси тоҷихӣ, ки барояшон ато шуда буд, бояд истифода мекарданд. То мисли ин кишварҳо ҳуқумати он замони Тоҷикистон ва роҳбарияти он ҳам бояд даъвои марзу бум бо Ўзбекистон мекарду сарҳадоти Ўзбекистони баъд аз шӯравиро ба расмият намоишнохт ва даъвои сарзамини тоҷихии ҳеш ва сарҷамъии тоҷиконро мекарданд!

Дар ин маврид муаллиф бар он аст, ки агар ҳуқумат ва роҳбарияти замони шӯравии Тоҷикистон воқеан дар фикри ин миллату тақдири он мебуданду аз замони шӯравӣ мисли арманиҳо омодагӣ мегирифтанд ва аз ҷунин фурсати тоҷихӣ истифода мебуданд. Вале мутаассифона роҳбарони ҳам замони шӯравӣ ва ҳам баъд аз шӯравии Тоҷикистон ин даъвои надоштанду харғиз ҳам фикр намекарданд, ҷунки онҳо дарку фаҳми амиқи фарҳанғию тоҷихӣ перомуни ҳалқу миллатӣ худ надоштанд ва наҷитонализмҳои тоҷик як ҷизи бегона дар тафакқури онҳо вонамуд мешуд ва харғиз дар қисаи Самарканду Бухоро ва умуман ҷамъияти тоҷикон набуданд. Варна ин як фурсате воқеие буд, ки роҳбарияти замони истиқлол бояд ҳамаи нируи рӯшанфикри кишварро дар ғирду атрофи худ муттаҳид месохту дар якҷоягӣ даъвои Самарканду Бухоро ва ҷамъияти тоҷикони Ўзбекистонро мекарданд, зеро муаллиф мутмаин аст, ки ба ин воқита ҳатто метавонистанд, аз ҷанғи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон ҷилавғирӣ кунанд. Вале ҷун роҳбарони Тоҷикистон онқадар ҳисси миллӣ ва ё дарки худшиносӣ надоштанд, харғиз сари мавзӯи Самарканду Бухоро ва ё қисмати талғи тоҷикони Ўзбекистон наандешиданд. Ҳамзамон ҳаракати тоҷикони Ўзбекистон дар Самарканду Бухоро авҷ

гирифта буду умедвор буданд, ки ҳукумати Тоҷикистон дар ин раванд аз онҳо дастгирӣ хоҳад кард. Аммо мутаассифона аз беаҳамиятӣ ва бетарафии ҳукумати Тоҷикистон, ҳукумати Ўзбекистон бо роҳбарии Ислом Каримов аз фурсат хеле зиракона истифода карданду "бо як тир ду нишон" гуфта қувваҳои озодихоҳу рӯшанфикр ва миллатгарои тоҷикро баъд аз сесияи 16-ум, ҳам дар дохили Тоҷикистон зерӣ шиори сарқуби гурӯҳҳои исломгаро дар Тоҷикистон ва ҳам дар дохили Ўзбекистон ҳаракати миллатгарой ё натионализми тоҷикони Самарқанду Бухоро ба исломгарой мутаҳам сохта, чунон сарқуб карданд, ки то ба ханӯз аз ин ҳаракати озодихоҳии тоҷикӣ тоҷикиён ному нишоне на дар Тоҷикистон ва на дар Ўзбекистон бокӣ намондааст. Чун ҳукуматдорони узбак аз ибтидо, яъне соли 1920 то ба ин рӯз аз ториҳи худ ва тавлиди Ўзбекистон хуб оғаҳӣ доштанд, баръакси роҳбарони замони шӯравии Тоҷикистон. Аз ин дидгоҳ сиёсати Ислом Каримов, то чое ба ҳаракати пантуркистон шабоҳат дошта, идомаи сиёсати онҳост, ки Тоҷикистонро ҳамчун як қисми чундонашавандаи Ўзбекистон ё Туркистони бузург медонанду меҳоханд, ки ҳамеша мутеъи Тошқанд бошад ва то чое дар ин раванд пеш рафтаанд.

Дар ин маврид, китоби мазкур даҳолати Ўзбекистон ва Русияро дар ҷанги шаҳрвандии Тоҷикистон арзёбӣ намуда, сабабҳо ва зарурати даҳолати ин ду кишвар ва ҳадафҳои онҳо аз ин даҳолатро баррасӣ намуда, хидмати онҳоро дар ба сари қудрат овардани ҳукумати кунунии Тоҷикистон нишон додааст. Русия чӣ умед дошту Ўзбекистон чӣ ва кадоми онҳо дар ин бозии сиёсӣ бо тақдири ҳазорон ҳазор мардуми бечораву бенавои тоҷик, ки ҷони худро дар ин бозии сиёсӣ қурбон сохтанд, мавриди таҳлилу омӯзиш қарор додааст.

Инчунин китоби мазкур перомуни сардшавии муносибати Тоҷикистону Ўзбекистон бахсу мунозира қарда, сиёсати минбаъдаи ин ду кишвару роҳбарони онро мавриди таҳлил қарор медиҳад. Яке аз мавзӯҳои ҷолибе, ки дар ин маврид бахс қардидааст, сиёсати натионализми ин ду кишвар аст. Ўзбекистон, ки дар натиҷаи тақсмоти миллии худудӣ бурд қарда, сарзамини ганиву марказҳои ториҳиву фарҳангии Осиёи Марказиро ба мисли Тошқанду Хоразм, Самарқанду Бухоро, Хиваву Қўқанд, Шаҳрисабзу Андичон соҳиб қардидааст, сиёсати ҳукумати ин кишвар дидаву доништа ба хоҷири хифзи ин марзу бум равона аст. Қарҷанде ки қулли кишварҳои Осиёи Марказӣ ба тарзи сунъӣ дар солҳои 20-ум ва 30-уми қарни гузашта бунёд ёфтаанд. Ўзбекистон аз ҳама таҳдиди зиёд ба давлатдорӣ (stateness)-и худ дорад чун дар ин кишвар зиёд халқҳо ва гурӯҳҳои этникии ҳастанду рӯзгор доранд, ки ба ин миллат ё халқияти узбак ҳеч рабте надорад, вале мутаассифона аз замони шӯравӣ то ба имрӯз ба роҳи зӯрварӣ узбак сабти ном шудаанд. Вале роҳбарияти Ўзбекистон аз ин ҷиз ҳамеша воқифу оғоҳ буд ва ҳамеша ҳавфро дарқ мекард. Сиёсати замони истиқлолияти Ўзбекистон ҳам ба ҳамин самт равона буда ба ҳар роҳе, ки бошад, хифзи марзу бум ва яқинчагӣ ё яғонагии ин сарзамин аст, ки ин сиёсатро метавон сиёсати марзу бумӣ ном бурд, яъне хифзи сарҳадоту ҷуғрофии имрӯзаи Ўзбекистон. Ва ба ҳамин хотир ҳувиати давлати Ўзбекистон ва сиёсати натионализми узбак марзу бумӣ буда (territorial nationalism) дар он муқаддасоти марзу буми Ўзбекистон ақс ёфтааст. Вале баръакси Ўзбекистон, Тоҷикистон ки як кишвари қўҷақ ва аз манотиқи қўҳистон иборат асту қариб, ки аз қулли мароқизи фарҳангии худ бенасиб мондааст, ҳувиати тоҷикиро дар паҳнои ториҳӣ (historical context) дорад инъикос мекунад. Чун ки Тоҷикистони қўҷақ ё бо марзу буме, ки имрӯз арзи вучуд дорад имқони тавлиди ҳувиате, ки барои тоҷикон муҳимму боаҳамият бошадро надорад, зеро дар он инъикоси ториҳу фарҳанг ва паҳное, ки тоҷикон ҳаёту рӯзгор доштаанд дар ториҳи

хазорсолаи охир бозтобиш наёфтааст. Чун эҳёи миллату давлати тоҷикон дар замони навин маншаъ аз Сомониён дорад, вале мутаассифона Тоҷикистони имрӯза аз он марзу бум танҳо 20 дар сади он сарҳадотро дар бар гирифтаасту халос. Барои идеологҳои Тоҷикистони пас аз шӯравӣ эҳёи хувияти миллӣ ё давлатдорӣ хеле ҳам сангин ҳаст, зеро ки ин қисмати зиёди сарзамини имрӯзаи Афғонистону Ўзбекистон, як қисмати аз Қирғизистону Қазоқистон, Туркменистону Чин ва Хуросони Ирони имрӯзаро дар бар мегирад. Чун хувияти миллии тоҷикӣ дар мӯхтавои тоҷикӣ эҳё ёфтааст. Ба ҳамин хотир метавон гуфт, ки бунёди ҳастӣ, хувият ва ё национализми тоҷик тоҷикӣ (historical nationalism) буда, на марзу бумӣ (territorial nationalism) мисли ҳамсояи кишвари Ўзбекистон. Дар ҳоли ҳозир Тоҷикистони имрӯза наметавонад ҳамаи он ҷуғрофие, ки мардум ё этноси тоҷикон рӯзгор доштаанд дар бар бигирад, вале бо бунёди тоҷикӣ доштани национализми тоҷик имкон дорад, ки марзу буми давлати Сомониёнро дар худ инъикос ё тачассум кунад. Вале ин хувият, ки решаи тоҷикӣ дорад, Тоҷикистони кӯчакро аз таҳдиди ҳамсояи кишварҳо эмин нахоҳад гузошт, аммо навобаста аз ин, даъвои тоҷикон собитгари он аст, ки онҳо аз даъвои худ ба зудӣ ё осонӣ даст нахоҳанд кашид. Аммо даъвои Тоҷикистон бештар алайҳи Ўзбекистон аст, чун тоҷикон дар сарзамини имрӯзаи Афғонистону Ирон ҳам рӯзгор доранд, вале онҳо аз дидгоҳи забони фарҳанги таҳкир нашудаанд. Лекин дар Ўзбекистон бошад, аз огози бунёди ин кишвар таҳкир таҳдид ва фишор бар сари тоҷикон то ба имрӯз идома дорад. Чун сиёсати уzbek ҳукумати ин кишвар аз замони пантуркистон то ба имрӯз ба он равона шуда буд, ки харчи бештар мардуми ин сарзаминро аз ҳастии худ бегона созанду хувияти узбек-туркиро бар дӯшашон ба бор оваранд. Ба ибораи дигар онҳоро "манкурт" сохтаанду аз асли хуб бегона хонданд, ки дубора ба асли воқеияшон баргардондану ошно сохтан, ҳимати харҷи мост. Ин аст, ки ҳукумати Ўзбекистон аз ибтидо то ба интиҳо аз тоҷикон таҳдид хоҳад дошт, чун тоҷикон аз ҳама бештару мутамарказтаранд ва дар сарҳадоти Тоҷикистон ҷойгузиранд ва инчунин ҳамсояи кишваре мисли Афғонистон доранд, ки дар манотиқи сарҳадоти он ҳам тоҷикон сукунат доранд.

Ин аст, ки национализми тоҷик алайҳи, ё ки посухе ба национализми узбек буда, ҷуноне ки оварда шудааст, барои Ўзбекистон ва ё ҳукумати он ҳифзи марзу бум ва яқпорчагии кишвар аз ҳама муқаддас аст ва сиёсати миллии кишвари онҳо дар даврони истиқлолият бар ҳамин асос бунёд ёфтааст. Вале гарчанде, ки барои Тоҷикистон яқпорчагӣ ва ягонагии давлату миллат муқаддас аст, аммо сарҳадоти имрӯзаи ин кишвар барои эҳёи хувияти миллӣ ва ё идеяи миллии он тавофуқ намекунад. Маҳз аз ҳамин хотир эҳёи хувияти тоҷикӣ инъикоси тоҷикӣ дорад, зеро дар тоҷикӣ яъне қабл аз замони шӯравӣ ва тақсими миллӣ худудӣ қуллӣ он марзу бумро дар худ тачассум хоҳад дошт, ки тоҷикон сарзамини аҷдодии худ мепиндоранд.

Исломи эҳёи ислом баъд аз пошхӯрии собиқ шӯравӣ мавзӯи дигарест, ки перомунӣ он дар ин китоб бахсу мунозира сурат гирифтааст. Исломи яқ омилест, ки ҳамеша роҳбарон ва ҳукумати кишварҳои Осиёи Марказӣ ва махсусан Тоҷикистону Ўзбекисторо дар тарсу харос нигоҳ медорад. Гарчанде ки қуллӣ кишварҳои Осиёи Марказӣ мусалмонанд, вале асари осорҳои илмиву тоҷикӣ ва марказҳои мероси фарҳангӣ, ки ба замони зуҳури ислом марбутанд дар ин сарзамин, ҳамеша ба ҳайси яқ қуллӣ бунёди барои тамири ҳастиву хувияти миллии ин мардум нақши барҷастае бозидаанд. Чун қисмати зиёди роҳбарони кишварҳои Осиёи Марказӣ собиқаи коммунистӣ доштанду воқифӣ ҳол буданд, ки аз ҷониби рӯхонияти динӣ этиמודи васеъ пайдо нахоҳанд кард. Вале ба харҷи ҳол дар замони истиқлол ин роҳбарон хеле қӯшидаанд, ки то ҳаде ҳам бошад бо ислом созиш

Муаллиф: "Миллат"
16.12.2013 12:30

бикунанду аз ислом ҳамчун такягоҳ барои худ ва ё мавқеи ҳокимияти давлатдориашон истифода бубаранд. Дар ин замина ҳукумат ва роҳбарияти Тоҷикистону Ўзбекистон равишҳои мухталифро ба қор гирифтаанд ва то ҷое муваффақ ҳам гардидаанд. Вале ин муваффақатҳо муваққати хоҳанд буд, чун мавқеъ ва сиёсатӣ ҳарду кишвар дар нисбати ислом кӯтоҳназарона буда ояндабинона барраси нагардидааст, ки ин ҳамеша боиси ташвиш хоҳад буд. Ислом ва махсусан исломи сиёсӣ дар ҷаҳони муосир ҳеле нируманд буда гарчанде дар ҳоли ҳозир ба назар ором бинамояд ҳам ҳамеша тавони ларзондани ингуна кишвару режимхоро дорад.

Дигар мавзӯе, ки дар китоби мазкур дахл гардидааст, ин масъалаи эҳё ё бунёди давлатдорӣ пас аз шӯравӣ дар ин ду кишвар аст. Фарҳанги сиёсӣ, ки имрӯз дар ин ду кишвар партавфишон аст собитгари марҳилаи беинтиҳои гузариши ин кишвархост, боиси офариниши як шакли давлатдориест, ки онро муаллифи китоби мазкур "натсионализми падаршохӣ" (patrimonial nationalism) номидааст. Натсионализми падаршохӣ якҷанд ҳадаф дорад: (а) яке пур қардани ҳолигии идеологӣ, ки баъд аз пошхӯрии шӯравӣ дар ин кишварҳо ба вучуд омада буд, (б) дигаре гӯё ба хотири тақвият бахшидан ба ҳувияти миллӣ, (с) ҳифзи марзу бум ва ягонагии кишвар, (д) пешгирӣ қардан аз эҳёи исломгароӣ дар кишвар, (е) зуҳури роҳбари кишвар ҳамчун падари миллат ба ҳайси эҳғари миллату давлат дар ҷаҳми аҳли ҷомеа мебошанд. Ва ба ҳамин тарик онҳо ҳамчун роҳбарони бе алтернатив (берақиб) ҳувайдо гардида то замоне онҳо ҳастанд дигар қасе ҳаду ҳудуд ва ҷасорат надошта бошад, то ки дар интиҳоботи "демократӣ" рақибони воқеии онҳо гардад. Зеро ҳастии онҳо дар сари қудрат ҳаёти осоишта ва айшу нӯши элитаро таъмингар аст, ва дар сурате ки роҳбар ҳатто аз қудрат рафтани ҳам бихоҳад, элита монеъи он хоҳад шуд. Чун аз қудрат рафтани ӯ адами элита хоҳад буд на танҳо дороиву молу мулки онҳо балки таҳдид ба ҷони онҳо ҳам хоҳад буд. Ҳулосаи муаллифи китоб ин аст, ки ҳамингуна шакли натсионализм маҳз боис шудааст то дар 22 соли охир ин кишварҳо шаклгирии номуаяниро аз сар бигузаронанд.

"Миллат"